

KUML 1990

KUML 1990

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag, Århus

Redaktion: Poul Kjørnum

Redaktionsudvalg:

Jens Henrik Bech, Thisted

Steen Hvass, Vejle

Stig Jensen, Ribe

Erik Johansen, Aalborg

Erik Jørgensen, Haderslev

Hans Jørgen Madsen, Århus

Omslag: Lerhoveder fra ældre jernalder

Udgivet med støtte af Statens Humanistiske Forskningsråd

Omslag: Jens Kirkeby

Grafisk tilrettelæggelse: Elsebet Morville

Tryk: Special-Trykkeriet Viborg a-s

Skrift: Bembo 11/12

Papir: Stora G-Print 120 g

Copyright 1992 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-7288-562-9

ISSN 0454-6245

Indhold/Contents

Lurparret fra Ulvkær i Vendsyssel	7
The pair of lurs from Ulvkær, north Jutland	7
<i>Per Lysdahl</i> : Fundet og arkæologisk vurdering	7
The discovery and its archaeological interpretation	21
<i>Marianne Lundbæk</i> : Konservering	24
Conservation	30
<i>Birthe A. Gottlieb</i> : Røntgenundersøgelser	31
X-ray analysis	36
<i>John Nørlem Sørensen</i> : Restaurering	37
Restoration	40
<i>Bent Aaby</i> : Pollenanalyser af jordprøver udtaget af Ulvkærlurerne	41
Pollen analysis of peat samples from the Ulvkær lurs	42
<i>Erik Johansen</i> : En brandgravplads med smykkefund fra førromersk jernalder	45
A cremation cemetery with ornaments from the pre-Roman Iron Age	56
<i>Jørgen Lund</i> : Hoveder og ansigter af ler fra ældre jernalder	57
Clay heads and faces from the early Iron Age	76
<i>Lise Bender Jørgensen</i> : Hørvævninger og oldtidsvæve	77
Linen textiles and ancient looms	82
<i>Per Ethelberg</i> : To grave fra Højvang, Sønderjylland	85
Dendrodatering og absolut kronologi	
Two graves from Højvang in southern Jutland; dendrodating and	
absolute chronology	97
<i>John Brinch Bertelsen</i> : Nederby på Fur – en landsby grundlagt i yngre jernalder	
Et bidrag til belysning af vikingetidsbebyggelsen i den vestlige del af Limfjorden	99
Nederby on Fur, a village founded in the later Iron Age. A contribution to	
knowledge of Viking settlement in the western Limfjord	117
<i>Torben Nilsson</i> : Stentinget. En indlandsbebyggelse med handel og håndværk fra	
yngre jernalder og vikingetid. En foreløbig meddelelse	119
Stentinget. An inland site with trade and handicrafts from the later Iron Age.	
A preliminary notice	132
<i>H. J. Madsen og Per Vegger</i> : Karby på Mors. En landsby fra vikingetiden	133
Karby on Mors, a Viking village	149
En vikingetidssølvskat fra Brokhøj, Gjerrild Klint	151
A Viking silver hoard from Brokhøj, Gjerrild Klint	151
<i>Pauline Asingh</i> : Fund og sagn	151
The find	155
<i>Anne Kromann</i> : Mønterne	156
The coins	164

Stentinget

En indlandsbebyggelse med handel og håndværk fra yngre jernalder og vikingetid

En foreløbig meddelelse

Af TORBEN NILSSON

Drømmen om at finde en nedgravet skat kender vel de fleste fra barndommens dage, men at lignende »barnlige« drømme også rumsterer i voksne hoveder, vil de færreste vel indrømme. For ca. 15 år siden blev det muligt for et overkomeligt beløb at erhverve en metaldetektor, og hvert år sælges flere hundrede detektorer til voksne skattejægere, som derved kan påføre drømmene lidt mere realistiske dimensioner. De fleste nybagte detektorfolk har dog atter, efter kort tids arbejde med metaldetektoren, indstillet skattejagten – enten fordi personen måtte kapitulere overfor de ofte teknisk komplicerede apparater, eller fordi tålmodigheden ikke rakte længere når »skatten« ikke straks dukkede op. De få stædige detektorrekognoscører, der har brugt de nødvendige år, der skal til for at lære at anvende en detektor effektivt, har i de fleste tilfælde ikke blot fået sig en god fritidsbeskæftigelse, der oven i købet i heldige tilfælde udløser pæne danefægødtgørelser, men også samtidig været til stor gavn for det antikvariske arbejde, der udføres på de arkæologiske museer landet over.

Detektorrekognoscering

På museerne er der ikke tradition for detektorrekognoscering i al almindelighed, så i kølvandet på amatørarkæologernes metalsøgere dukkede de pløjelagsfundne metalgenstande pludselig op som en »helt ny« fundgruppe. De sidste års stærkt stigende antal fundlokaliteter fra yngre jernalder og vikingetid er detektorrekognoscørernes mest bemærkelsesværdige arbejdsresultat. På Vendsyssel Historiske Museum i Hjørring er man så privilegeret, at netop en af landet dygtigste detektorfolk, Verner Brath fra Brønderslev, opererer i museets arbejdsområde. Det var da også ham, der i efteråret 1989, året for museets 100 års jubilæum, fandt en af det sidste årtis mest spændende lokaliteter fra yngre jernalder og vikingetid i Danmark. Det drejer sig om lokaliteten Stentinget (1), en indlandsbebyggelse der på væsentlige punkter skiller sig ud fra, hvad man kender fra samtidige indlandsbebyggelser iøvrigt. I det følgende gives en kort præsentation af Stentinget og det aktuelle fundbillede på baggrund af et års detektorrekognosceringer og de første indledende arkæologiske udgravninger i området sommeren 1990.

Området

Fundområdet, der benævnes Stentinget efter det stedlige gårdnavn og ejerlav, er beliggende i den sydøstlige del af Vendsyssel lidt nord for landsbyen Klokkerholm på vestsiden af Jyske ås (fig. 1). Området omfatter et ca. $\frac{1}{2}$ km² stort areal på toppen samt på vest- og sydvestsiden af et markant morænebakke, hvorfra der er vid udsigt mod øst til den skovklædte Jyske Ås, mod syd til Nørresundby og Aalborg, mod sydvest til Hammer bakker samt mod Store Vildmose i vestlig retning (fig. 2). Bakkedragets undergrund veksler mellem ler og sand, og centralt i fundområdet, på det højeste punkt, ca. 50 m over DNN, findes et dybt ar i undergrunden efter tidligere mergelgravning på stedet. Umiddelbart vest for Stentinget findes større engdrag i forbindelse med Ry ås østligste forgreninger. Med 18 km fra Stentinget til henholdsvis Limfjorden og østkysten er afstanden for stor til, at man fra bebyggelsen har udført daglige arbejdsopgaver ved kysten, og på det grundlag må Stentinget betegnes som en indlandsbebyggelse. Ad vandvejen var der, via ca. 52 km ad Ry å forbindelse til Limfjorden – en adgangsvej til havet man næppe har anvendt i større omfang, når man kunne nøjes med 18 kilometers landtransport. Stentinget ligger ideelt placeret i forhold til de naturskabte »landtransportveje«, vandskellene. Det syd-nord gående meget markante vandskel langs Jyske ås, der forbinder det østlige Limfjordsområde med Vendsyssels indland, passerer tæt forbi Stentinget og ikke langt herfra krydses dette af vigtige vestøst gående vandskel, der forbinder indlandet med østkysten.

Frem til vinteren 1990/1991 har arbejdet med indsamling og indmåling af et meget stort antal pløjelagsfundne genstande haft 1. prioritet. På grund af hurtige

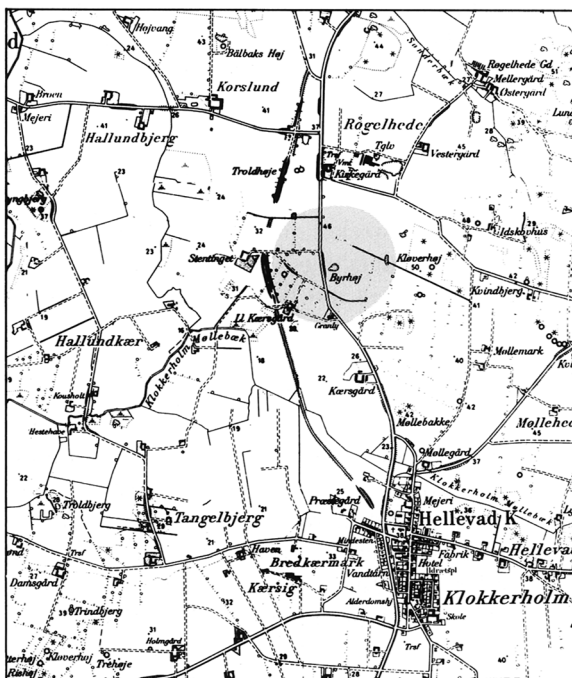

Fig. 1. Bebyggelsen Stentingets kerneområde markeret med sort optrukket linie. Målestoksforhold 1:25.000.

The central part of the Stentinget settlement indicated by a full black line. – scale 1:25,000.

Fig. 2. Fundområdet set fra syd med bakkedragets højeste punkt Byrhøj i billedets midte.

The area with finds seen with the highest point, Byrhøj, in the middle of the picture.

afgrødeskift er hele området ikke rekognosceret og detektorafsøgt lige intensivt – nogle dele er kun sporadisk gennemgået, og andre dele er minutiøst gennemsøgt 4–5 gange. Ved dette arbejde har metaldetektoren til overflod vist sin berettigelse som arkæologisk arbejdsredskab. Kun seks af de ca. 350 pløjelagsfundne metalgenstande er fundet med det blotte øje – resten med metaldetektor. Metalgenstandene, der fordeler sig tidsmæssigt over en ca. 1000 år lang periode (ca. 100–1100 e.Kr.) med tyngdepunktet i tidsrummet ca. 600–1100, er ikke kun bemærkelsesværdige på grund af kvantiteten, men også i kraft af den store variationsbredde.

Fundene

Smykkerne, der omfatter mange pragtgenstande, er den mest iøjnefaldende genstandsgruppe. Romersk jernalder er repræsenteret ved enkelte fibularer samt en remendedup. Fra germansk jernalder optræder korsformede fibulaer, relieffibulaer, rygknappfibulaer, ligearmet fibula, pladefibulaer, fuglefibulaer, næbfibulaer samt skålformede fibulaer. De vikingetidige smykker består af dragtnåle, ring-spænder, skålformede fibulaer, trefligede fibulaer, cirkulære fibulaer, en fibula med rytter til hest, fibulaer i urnesstil, en pladefibula samt en fugleformet fibula. Adskillige af smykkerne er belagt med guld eller hvidmetal, enkelte har niello- eller emaljeindlægning, andre har indlagte ædelsten.

To nordvesteuropæiske importgenstande, en pynteknap fra germansk jernalder og en vikingetidig pladefibula (fig. 6f) har begge rød emaljeindlægning – et fænomen der kun sjældent optræder i danske fund. Et identisk eksemplar af pladefibulaen er fundet på den sønderjyske handelsplads Gammel Hviding (2). En

Fig. 3. Genstande fra germansk jernalder: a. skålformet fibula af forgyldt bronze med indlagte smykkesten (yngre germansk jernalder); b. fragment af relieffibula med niello og indlagte almandiner (ældre germansk jernalder); c. guldgubbe (yngre germansk jernalder); d. fuglefibula af bronze (yngre germansk jernalder).

Objects from the Germanic Iron Age. a. tortoise brooch of gilded bronze with inlaid stones (later Germanic Iron Age); b. fragment of a relief fibula with niello and inlaid garnets (early Germanic Iron Age); c. goldfoil figure (early Germanic Iron Age).

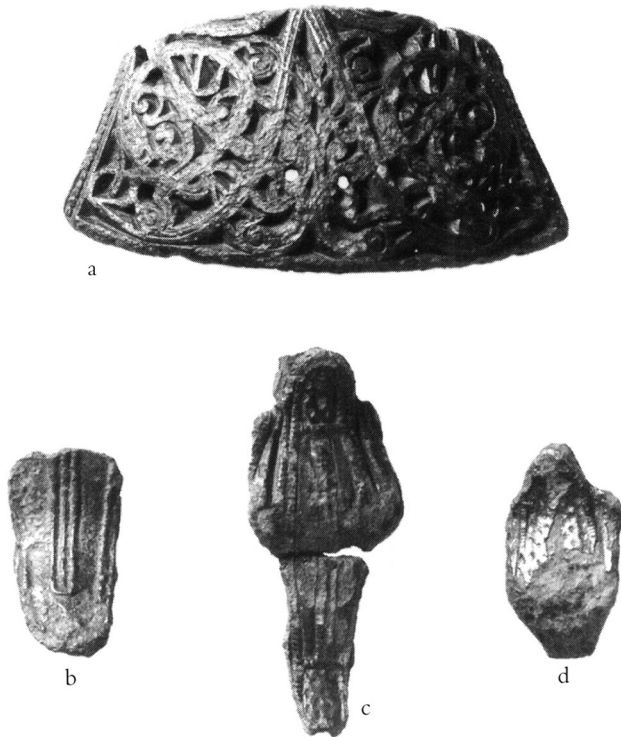

Fig. 4. Smykker fra yngre germansk jernalder: a. forgyldt smykkeplade af bronze fra rygknæpfibula; b-d. næbfibulaer af bronze.

Ornaments from the later Germanic Iron Age. a. gilded ornamental disc of bronze from a fibula with disc on bow; b-d. beaked fibula of bronze.

Fig. 5. Smykker fra vikingetid: a. beslag af forgyldt bronze; b. cirkulær fibula af bronze; c. beslag af forgyldt bronze; d. cirkulært hængesmykke af bronze; e. beslag af forgyldt bronze; f. cirkulær fibula af bronze med indsats til smykkesten; g. cirkulær fibula af forgyldt sølvlegering; h. trefliget fibula af forgyldt bronze; i-j. trefligede fibulaer af bronze.

Ornaments from the Viking period. a. gilded bronze mount; b. round bronze fibula; c. gilded bronze mount; d. round bronze pendant; e. gilded bronze mount; f. round bronze fibula with cloisns; g. round fibula of gilded silver alloy; h. trefoil fibula of gilded bronze; i,j. trefoil bronze fibulae.

dyremaske med niello og indlagte almandiner (fig. 3b), stammer fra et pragteksempplar af en relieffibula, muligvis fra Lombardiet i Norditalien. Et andet forment smykke, en skålformet fibula fra germansk jernalder (fig. 3a), gør sig forjnt til ekstra opmærksomhed. I fibulaen sidder endnu en af de 14 smykkesten,

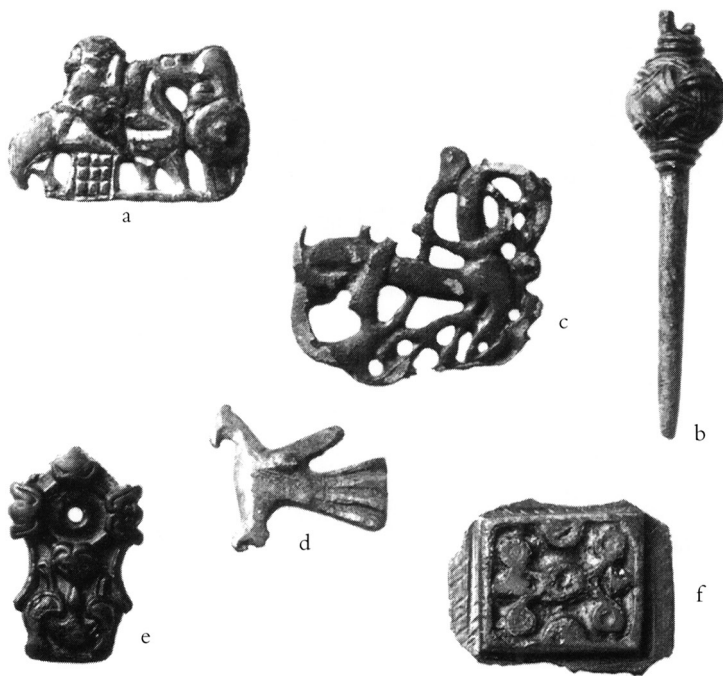

Fig. 6. Smykker fra vikingetid: a. fibula af forgyldt bronze; b. nål af bronze; c. fibula af bronze; d. fugleformet fibula af bronze; e. beslag af bronze; f. pladefibula af bronze med rød emaljeindlægning.

Ornaments from the Viking period. a. fibula of gilded bronze; b. bronze pin; c. bronze fibula; d. bird-shaped fibula of bronze; e. bronze mount; f. disc fibula of bronze with red enamel inlay.

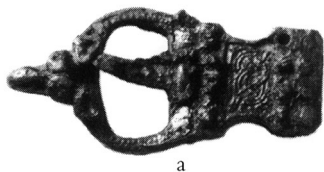

Fig. 7. a. Bæltespænde af forgyldt bronze (yngre germansk jernalder); b. remendebeslag af sølv med forgyldt bladornamentik på forsiden og ranke-mønster i nielloarbejde på bagsiden (vikingetid).

a. Gilded bronze buckle (later Germanic Iron Age); b. silver belt terminal with gilded leaf ornament on the front and niello plant ornament on the back (Viking).

formentlig almandiner, der oprindeligt har udsmykket fibulaen. Smykketypen kendes i Danmark, men er så vidt vides aldrig tidligere fundet med isiddende sten.

Den vikingetidige rytterfibula (fig. 6a), der kendes i et næsten identisk eksemplar fra Hedeby, er specielt spændende, fordi der både indgår mennesker og dyr i fibulaens motiv. En tolkning af sceneriet på smykket går ud på, at rytteren er en falden kriger der, ridende på Odins hest Sleipner, føres til Valhalla af en valkyrie (3).

En lille senvikingetidig fugleformet fibula (fig. 6d) kendes fra Nordjylland i yderligere mindst to eksemplarer. Fuglen, sandsynligvis en rovfugl der med udstrakte klør og sammenpressede vinger er parat til at gribe byttet, afspejler måske, at man også i vikingetidens Vendsyssel har drevet den ældgamle jagtform, falkejagt. Med til smykkematerialet hører en bronzefingerring, et cirkulært hængesmykke af bronze, bronzeperler, glasperler, perle af guldbånd, perle af sølvbånd, korsformet hængesmykke af sølv og korsformet vedhæng af bronze (fig. 8c-d).

Indeholdt i *rem- og bælteudstyret* fra Stentinget findes et af de fornemste remendebeslag, der kendes fra Danmarks vikingetid (fig. 7b). Det er frankisk og af massivt sølv med forgyldt bladornamentik på forsiden samt rankemønster i nielloarbejde på bagsiden. En virkelig luksusgenstand det kun var de færreste beskåret at eje.

Vægtlodder er ved Stentinget repræsenteret i et antal af 20. De fordeler sig på følgende typer: poliedriske af bronze eller bly, bronzelodder med bly- eller jernkærne, blylod med bronzekærne, blylod med jernøsken, vaseformede, koniske eller cylindriske vægtlodder af bly, kugleformet vægtlod af bly med standflade samt et enkelt fejlstøbt vægtlod af bly.

Mønter foreligger i otte eksemplarer: to romerske denarer, fire arabiske sølvmønter fra 700-800 tallet samt to 1000-tals mønter af sølv, en angelsaksisk og en tysk (4).

Fra den store oldsagsgruppe *diverse* kan nævnes brudsølv, bronzebeslag, smelteklumper samt forskellige former for metalaffald af bly, sølv, bronze og jern, barrer af bronze og bly, afklip af bly, knapper af bly og bronze, nitter og søm af bronze og jern, et lille bjørnehoved af bronze, en guldgubbe, bronzemalm (støberester med aftryk af smeltediglen), nøgler af bronze (fig. 8f-i), samt thorshammer og kors af bly (fig. 8a-b). Guldgubben (fig. 3c), en dobbeltgubbe, er typemæssigt meget tæt på flere af de dobbeltgubber der i løbet af de sidste år er fundet ved Lundeberg på Sydøstfyn (5).

Detektorafsøgningen af fundområdet er, som tidligere nævnt, endnu for ufuldstændig til, at der på nuværende tidspunkt kan drages solide konklusioner ud fra detektorfundenes spredningsbillede. Nogle enkelte kommentarer kan dog knyttes til de foreliggende data. Metalgenstandenes spredning i terrænet synes ikke at udvise nogen kronologisk rene koncentrationer, men optræder spredt mellem hinanden over hele fundområdet på tværs af genstandstyper og datering. Formodentlig afspejler koncentrationer af bronze-, bly- og jernaffald flere steder i området, at her fandt støbe- og smedevirksomhed sted på givne tidspunkter. På arealer med tyndt muldrag, og det vil generelt for Stentinget være på det kuperede terræns højdepunkter, er mængden af oppløjet anlægsfyld

Fig. 8. Genstande fra vikingetid: a. kors af bly; b. Thorshammer af bly; c. korsformet hængesmykke af sølv; d. korsformet vedhæng af bronze; e. korsformet beslag af bronze; f. nøgle af bronze, fejlstøbt; g. nøgle af bronze; h. nøgle af bronze, fejlstøbt; i. nøgle af bronze.

Objects from the Viking Age. a. lead cross; b. Thor's hammer of lead; c. cruciform pendant of silver; d. cruciform pendant of bronze; e. cruciform bronze mount; f. bronze key with casting fault; g. bronze key; h. bronze key with casting fault; i. bronze key.

og antallet af pløjelagsfundne genstande størst. Oppløjede genstande og anlægsfyld findes i større eller mindre grad over hele fundområdet, men det er endnu for tidligt at afgøre, om forholdstallene mellem de topografisk forskellige arealers genstandsantal udviser holdbare tendenser. De høje genstandsantal på områdets højdepunkter viser måske, at netop disse arealer har været de mest intensivt anvendte i bebyggelsen; men det foreliggende genstandsbillede kan lige så godt være følger af bestemte landbrugs- og erosionsmæssige fænomeneres gennemslagskraft på netop de høje punkter i området.

Udgravningen

Sommeren 1990 foretog Vendsyssel historiske Museum de første indledende arkæologiske udgravninger i området. Udgravningerne blev henlagt til to af fundområdet stærkt nedbrudte højdepunkter – langs randen af en gammel mergelgrav på områdets højeste punkt på nord- og nordøstsiden af gravhøjen Byrhøj, samt på sydøst- og østsiden af gravhøjen Stentinghøj, tidligere kaldet Sten Tinget.

Bebyggelse

Ved Byrhøj fremkom, inden for et ca. 800 m² stort udgravningsareal, 13 grubehuse og dele af et retvinklet kraftigt hegnsforløb fra vikingetid samt vestenden af en langhustomt, sandsynligvis fra yngre germansk jernalder. Yderligere fremkom flere hundrede stolpehuller, gruber, ildsteder m.v. (fig. 9).

To grubehuse var smedehuse. I gulvlagene fandtes i tusindvis af glødeskaller fra smedning, esseslagger, forskelligt bronze- og jernaffald samt klumper af smeltet bronze. Fund der fortæller, at nogle af de lokale smede både mestrede smedning og bronzestøbningens svære kunst.

Fig. 9. Grubehuse og hegnsforløb frilagt i bebyggelsens centrum ved Byrhøj.

Pit huts and fences uncovered in a central part of the settlement near the barrow, Byrhøj. In background view to the NW.

Fra grubehusenes opfyldslag samt fra fylden i stolpehuller og gruber fandtes en større mængde genstande: lerkarskår, ten- og vævevægte af ler, skår fra klæberstenskar, hvæssesten af skifer, bronze- og jernaffald, fragment af støbeform, esseslagger, glødeskaller, brændt lerklining, kornkærner, glasperler, smeltet glas, bronzenål, hvidbrændte knoglefragmenter, dyretænder, drejekværn m.v.

Grave

Ved Stentinghøj undersøgtes fem jordfæstegrave, der formentlig blot udgør et lille afsnit af en større gravplads (fig. 10). Fire grave var orienteret syd-nord og en grav orienteret vest-øst. På overfladen af de tre grave fandtes hvidbrændte knoglefragmenter. Knoglerne er endnu ikke »artsbestemt«. Tre af de gravlagte var begravet i smalle plankekister (fig. 11). I alt fire kunne erkendes enten som knoglespor eller knoglefragmenter – to voksne og to børn. De lå alle i udstrakt rygleje – tre med hovedet i gravens nordende og en fra den vest-øst orienterede grav, med hovedet i gravens vestende. Kun ganske lidt personligt udstyr var medgivet de døde. To grave var helt uden gravgaver og personligt udstyr. En grav indeholdt en jernkniv og en hvæssesten. I en anden grav fandtes rav- og glasperler tillige med en jerngenstand, og i den tredje grav bestod gravgodset af en enkelt jernkniv. Gravene skal formodentlig dateres til tidlig vikingetid.

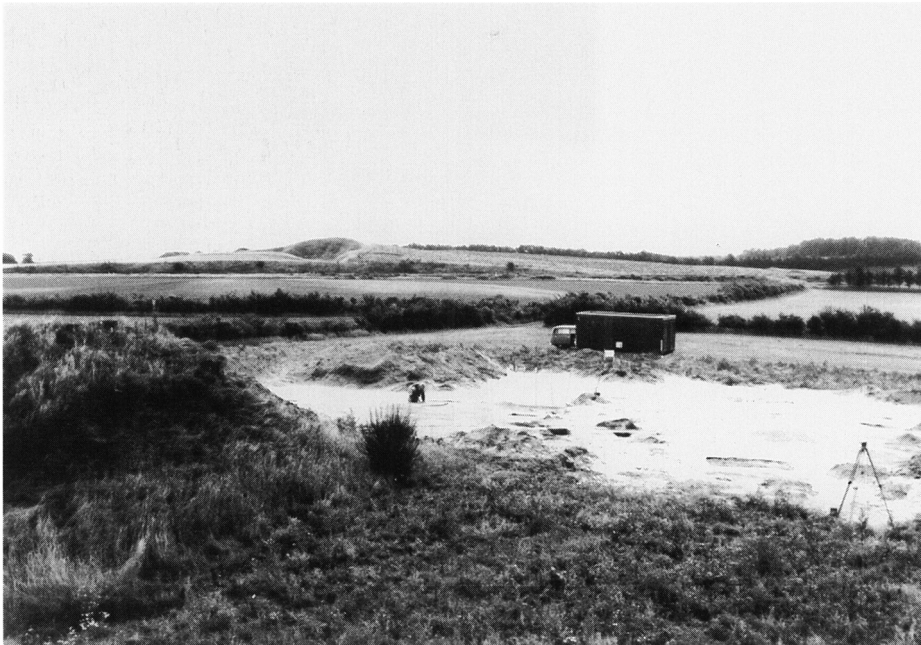
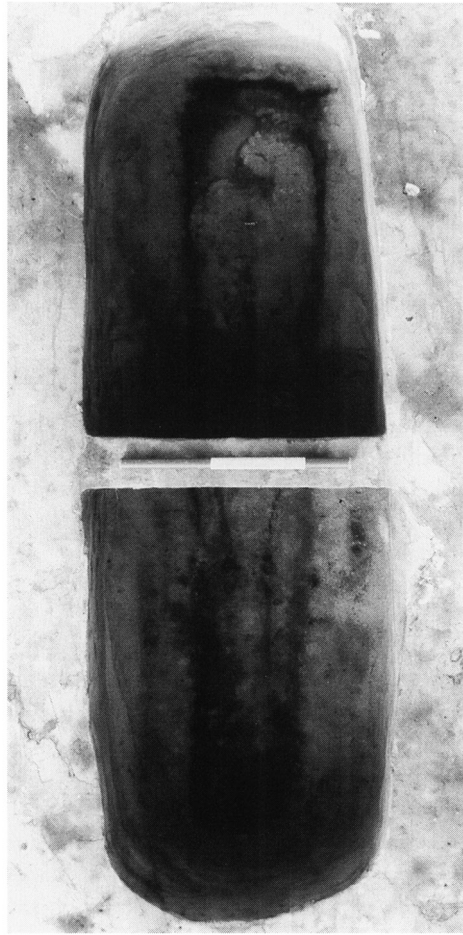

Fig. 10. Jordfæstegravene i fundområdet sydvestlige del under udgravning. I baggrunden mod øst fundområdets højeste punkt Byrhøj.

Excavation of inhumation graves in SW part of area. In background Byrhøj to the east.

Fig. 11. Barnebegravelse i smal plankekiste.
Child's grave with narrow plank coffin.

Bebyggelsens karakter

De foreløbige udgravninger, der mest af alt skal opfattes som små forundersøgelser, omfatter mindre end 1 % af det samlede fundområde ved Stentinget. Alligevel kan de foreliggende udgravningsresultater sammenholdt med de mange pløjelagsfundne genstande give nogle fingerpeg om bebyggelsens karakter.

Bebyggelsens beliggenhed, omfang, påvisning af handels- og håndværksaktiviteter på stedet og det meget omfangsrige og til tider eksklusive genstandsmateriale tyder på, at bebyggelsen år ca. 600-1100 har spillet en ikke uvæsentlig økonomisk og dermed også politisk rolle i landsdelen.

Vendsyssel lå handelsmæssigt strategisk godt placeret som flaskehals for søtransporten mellem Vesterhavet og Østersøen. Handelsskibene måtte passere Limfjorden eller runde Skagen til og fra Østersøen, og de mange udenlandske elementer blandt Stentingets genstandsmateriale viser, at man herfra har, om

ikke øvet kontrol med handelsruter til søs, så med stor styrke udnyttet de muligheder for specielt udlandshandel, der var til stede langs kysterne.

På baggrund af de foreliggende arkæologiske data fra Stentinget, bør vurderingen af Lindholm Høje som Nordjyllands magtcenter i yngre germansk jernalder og vikingetid tages op til revision. Billedet af tidens overordnede politiske og økonomiske strukturer i Vendsyssel tegner sig nu mere nuanceret end hidtil antaget, og i den forbindelse er Lindholm Højes betydning efter alt at dømme stærkt overvurderet. Måske var Stentinget og Lindholm Høje blot to af flere parallelt fungerende administrative centre for hver sin region – bedst sammenlignelige med nutidens herredsinddelinger.

Stednavne og historiske kilder

Betydningen af de stednavne, der er knyttet til en arkæologisk lokalitet, kan i heldige tilfælde give nogle informationer om den forhistoriske lokalitet, der ikke umiddelbart er tilgængelige i det arkæologiske fundmateriale (6). Det samme gælder de skriftlige kilder, der ligeledes kan være med til at give nogle nye indfaldsvinkler.

Stednavnet Byrhøj, der i dag knytter sig til en gravhøj beliggende i centrum af bebyggelsen Stentinget på områdets højeste punkt, kan tolkes som et oprindeligt Bygtharhøgh – altså bygdhøj eller bygdens høj. Ordet bygd bruges i mideldansk og ældre nudansk (1500-tallet) i betydningen »bebygget område« og har kunnet anvendes om bebyggelser af meget forskelligt omfang.

Stednavnet Stentinget, der lægger navn til et af de tre ejerlav fundområdet involverer, (Stentinget, Kærsgård og Røgelhede) samt til ejerlavet Stentingets eneste gård, var oprindeligt i 1769, hvor Stentinget ejerlav endnu ikke var oprettet, navnet på en rund- eller langdysse beliggende i fundområdets vestlige del i Kærsgård ejerlav. I Pontoppidans Atlas fra 1769 (7), er stednavnet omtalt således: »På Kiersgaards Marks er en stor Steendys kaldet Steen Tinget«. På originalopmålingerne til Videnskabernes Selskabs kort fra 1780erne optræder Steen Tinget som Stentinghøi. Da ejerlavet Stentinget kort tid efter blev udskilt, tog det således navn efter et af lokalområdets i forvejen eksisterende stednavne.

Herrederne, der anses for Danmarks ældste kendte administrative landskabsenheder, og som øjensynlig er opstået allerede i germansk jernalder eller vikingetid, var forsynet med et ofte centralt beliggende herredsting med tilhørende rettersted, hvor den lovgivende og dømmende magt traf deres afgørelser. Hvis Stentinget har indeholdt et tingsted, hvad stednavnet tyder på, kan det dreje sig om tingstedet eller et af flere tingsteder i det for længst »forsvundne« Skovbo herred, der bl.a. har omfattet sognene Torslev, Voer, Albæk, Volstrup, og muligvis Karup i Øst- og Sydøstvendsyssel.

En af de mest interessante oplysninger fra de skriftlige kilder, der muligvis kan hæftes på lokaliteten Stentinget, er at finde i Adam af Bremens »Beskrivelse af øerne i Norden«, fjerde bog, kapitel 2, hvor en stribe bispevielser nævnes: »Ærkebispens (læs: Ærkebiskop Adalbert) indsatte da Oddo i Ribe, Krestian i Århus, Heribert i Viborg og Magnus i Vendsyssel«. Vendsyssel optræder sandsynligvis her som bynavn, en udlægning der støttes af Peder Hansen Resen i

Atlas Danicus fra 1680'erne, hvor han i beskrivelsen af Aalborg Stift omtaler byen »Vendsyssel« således: »Vi har behandlet Aalborg, stiftets største by, lad os nu gå videre til de andre blandt hvilke den første er Vensela, på dansk Vendsyssel, sådan som hele Vensalia, hvor den ligger, hedder, enten fordi den engang har været den førende by eller af en anden grund. I dag er det en lille flække midt inde i Vendsyssel, og der er næsten kun det bemærkelsesværdige ved den, at Rye å løber igennem den ...« (8).

Blandt historikere i Danmark hælder man mest til den anskuelse, at det Vendsyssel, som Adam af Bremen nævner i sammenhæng med Ribe, Århus og Viborg, ikke er en by, men landsdelen Vendsyssel eller en del deraf. Drister vi os alligevel til at lede efter byen Vendsyssel på de gamle Danmarkskort, så optræder den faktisk på de første mere præcise Danmarkskort fra 1500-tallet. Om kartograferne har opfundet byen ud fra fri fantasi, og om Peder Hansen Resen brugte andre kilder end de gamle Danmarkskort, da han lavede beskrivelsen af Vendsyssel, ved vi ikke med sikkerhed. Bemærkelsesværdigt er det, at de gamle kartografer placerede denne sagnomspundne "by", tilnærmelsesvis hvor vi i dag har lokaliseret Stentinget.

De skriftlige kilder skal ikke inddrages seriøst i vurderingen af bebyggelsen ved Stentinget. Bebyggelsen skal primært bedømmes på grundlag af det arkæologiske informationsmateriale, der allerede nu placerer Stentinget som en af Danmarks vigtige og mere særegne bebyggelser fra yngre germansk jernalder og vikingetid.

NOTER

- 1) Lokaltiteten har tidligere været kort omtalt i Arkæologiske Udgravninger i Danmark 1989, lokalitetsnr. 178, s. 148.
- 2) Stig Jensen, Pløjelagsarkæologi, Arkæologiske Udgravninger i Danmark, 1986, s. 11. Stig Jensen, Gårde fra vikingetiden ved Gl. Hviding og Vilslev, Fra sydvestjyske museer 1986-87, Mark og Montre, s. 16. Stig Jensen, Hvidings Vikinger, SKALK 1987/1, s. 8.
- 3) Parallel til rytterfibulaen fra Stentinget og figurtolkning i: Hildegard Elsner, Wikinger Museum Haithabu, Schaufenster einer frühen Stadt, s. 78. (1990).
- 4) Møntbestemmelse ved Anne Kromann, Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet.
- 5) Per O. Thomsen, Guldets billedverden, SKALK 1990/1, s. 3-7.
- 6) Tak til Gordon Albøge, Københavns Universitets Institut for Navneforskning, for stednavnebearbejdelse.
- 7) Erik Pontoppidan, Den danske atlas, TOM, V.
- 8) Peder Hansen Resen, Atlas Danicus, VI, A: Aalborg Stift. På dansk ved Thomas W. Lassen, Sæby Museum 1982. Tak til Thomas W. Lassen, Lolland Falsters Stiftsmuseum, der som den første gjorde opmærksom på den mulige sammenhæng mellem Stentinget og byen »Vendsyssel«.

Manuskript afsluttet sommeren 1991.

Stentinget

An inland site with trade and handicrafts from the later Iron Age

A preliminary notice

Objects found with metal detector disclosed in 1989 a large inland settlement from the Germanic and Viking periods in Vendsyssel. The site, which is given the name Stentinget (1), lies in the SE part of Vendsyssel a little north of the village of Klokkeholm on the west side of the Jutland ridge (fig. 1). The site covers an area of about half a km² on the top and western and southern slopes of a pronounced morainic prominence whence there is a view in all directions. Immediately W of Stentinget is extensive wetland from the eastern ramifications of Ry å watercourse. The overland distances to the east coast and to the Limfjord are about 18 km. The distance to Limfjorden by way of Ry å is 52 km.

About 350 metal objects have been found by detector at Stentinget, ranging in time from the early Roman Iron Age to late Viking times, but the majority are from 600-1100 A.D. Most are ornaments or fragments of ornaments. Many are gilded or silvered, a few have inlays of red enamel, niello, or stone. Of particular note are the following: – a plate fibula with red enamel inlay (fig. 6, no. 6), for parallel see (2); animal mask from a relief fibula with niello and inlaid stone (fig. 3 no. 2); gilded tortoise brooch with originally ca. 13 inlaid stones (fig. 3 no. 1); a gilded fibula with mythical figures (fig. 6 no. 1) (3); and the bird-shaped fibula (fig. 6 no. 4). The strap/belt equipment includes one of Denmark's finest belt terminals. It is Frankish and of solid silver with gilded leaf decoration on the front and niello plant interlace on the back. Twenty weights have also been found, and 8 coins, which were made up by 2 Roman *denarii*, 4 Arabic silver coins, and a Saxon and a German 11th century coin (4). Some other finds also deserve mention. There is a little goldfoil figure (fig. 3 no. 3) (5), a Thor's hammer and cross of lead (fig. 8 no. 1-2), and keys of bronze (fig. 8 no. 6-9).

In 1990 Vendsyssel Historical Museum began the first trial excavations. At the centre of the settlement near the highest point there were found fence remains, 13 pit huts (two of which were smithies), parts of a long house,

and other features. They can be dated to the later Germanic Iron Age and Viking period (fig. 9). In the SW part of the area were found five inhumation burials from Viking times, which probably are part of a larger cemetery (fig. 11 and 12).

The siting and extent of the settlement, the evidence of trading and craft production, and the number and sometimes quality of the finds suggests that in 600-1000 A.D. the site played an important economic, and therefore important political role in the region.

The place-name Byrholm, now given to the highest point, can be explained as originally »Bygharhøj« – i.e. »bygdhøj« or »bygdens høj« (6). »Stentinget« is the name of a local townland and of its only farm, but originally, before the townland was brought into existence it was the name of a barrow that in 1769 was called »Steen Tinget« (7). The name may indicate that also a *ting* was attached to the settlement.

Adam of Bremen in his *Descriptio Insularum Aquilonis*, book 4, chapter 2, mentions a number of bishoprics – »The archbishop then appointed Oddo in Ribe, Krestian in Århus, Heribert in Viborg, and Magnus in Vendsyssel«. Vendsyssel is here probably a town name, and it sometimes appears as such on maps of Denmark far into historical times. This is interesting, as the town »Vendsyssel« on the old maps is shown approximately at Stentinget's position. In his description in *Atlas Danicus* Peder Hansen Resens remarks that the town of Vendsyssel may once have been the leading town of the province (8).

Although place names and historical sources only provide an uncertain basis, they ought still to be taken into account when evaluating the archaeological remains at Stentinget.

Torben Nilsson
Vendsyssel historiske Museum

Oversættelse: David Liversage